

TOPLUMSAL ÇÖZÜLÜŞÜN KISKACINDA KADIN OLMAK: *AFRODİT BUHURDANINDA BİR KADIN**

Burak ARMAĞAN**

Geliş Tarihi: Eylül, 2017

Kabul Tarihi: Kasım, 2017

Öz

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlatılan kalkınma hareketleri gerek devletin gerekse özel teşebbüslerin sanayileşme / fabrikalaşma çalışmalarına hız kazandırır. Ekonomik gelişme hamlelerinin birbiriyle yarıştığı bu dönem bilhassa sermayedarlar, üst rütbeliler, düzen sürdürücüler, zenginlerle emir altında çalışan, yoksullar arasındaki iş ilişkilerinin maddi manevi sömürü düzeni çerçevesinde şekillenmesine neden olur. Geleneksel yapısı içinde kadının çalışma hayatında görülmediği / yok sayıldığı toplumun yeni düzeninde halkın işe, patronların düşük ücretle çalıştırabileceği işçiye olan ihtiyacı, kadın ve çocukların emeklerinden faydalanmayı zorunlu kılar.

Sosyal hayatta yaşanan söz konusu değişim, dönemin tanıklığını üstlenen edebi eserlerde de yankısını bulur. 1937 yılında Reşat Enis tarafından yayımlanan *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* romanı, kapitalist ilişkiler ağı içerisinde yaşam mücadelesi veren çalışan kadınları konu edinir. Eserde, erkek tahakkümü altındaki çalışma hayatında emeği satın alınan kadın işçiler aynı zamanda cinsel obje olarak da kiralanmış olma algısı içinde kendilerini bulurlar. Hayatlarını sürdürebilmek adına işverenin her türlü isteğine boyun eğen kadınlar, asıl kimliklerinden sıyrılarak toplumsal düzen içinde yozlaşmaya / ötekileştirilmeye sürüklenirler.

Bu çalışmada *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* romanındaki kadın kahramanların ekonomik düzenin şekillendirdiği yeni ahlaki kabuller içinde tutunma çabaları, toplumun belirlediği rollerin aktörü olup olmama mücadeleleri, özneleşme / nesneleşme serüvenleri feminist teori çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: kadın, işçi, çalışma, yozlaşma, kaçış, toplum, baskı.

BEING A WOMAN IN THE GRIP OF SOCIAL DISINTEGRATION: *AFRODİT BUHURDANINDA BİR KADIN*

Abstract

The development movements initiated together with the declaration of the Republic accelerate the industrialization/ fabrication efforts of both the state and private enterprises. This period, during which the moves for economic development compete with each other, leads the business relations especially between the capitalists, the seniors, the establishment sustainers, the wealthy and the poor working under order, to be shaped within the framework of material and moral exploitation. In the traditional structure of the new social

* Bu çalışma 12-14 Mayıs 2017 tarihleri arasında Erzurum'da düzenlenen I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni adlı sempozyumda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Arş. Gör.; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. burakarmagan1987@gmail.com.

order, where women are not seen or ignored, the need of the people for work, and the patrons for low-wage workers require benefiting from the labor of the needy women and children.

This change in social life echoes in literary works, are undertaking witness of the period. Novel of *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın*, published by Reşat Enis in 1937, is about the women struggling for life in a network of capitalist relations. In the work, female workers, whose labor is bought in the working life that is under male domination, find themselves in the sense of being hired also as sexual objects at the same time. Women who submit to their employers' wishes in order to survive, are dragged out of their original identity and forced to degeneration/alienation within the social order.

In this study, an efforts to hold in new moral acceptances shaping by economic order, the struggle of the women characters in the *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* whether or not to become the actresses of the roles that the society determines for them, as well as their adventures of subjectivation/ objectivization will be examined in the context of feminist theory.

Keywords: Woman, worker, work, degeneration, escape, society, pressure.

1. Giriş

Teknik icatların kullanımının yaygınlaşması ve hammadde ihtiyacının karşılanması amacıyla sömürü faaliyetlerinin başlaması, ekonomisi büyük oranda tarımsal üretime dayanan Osmanlı Devleti için yıkımın en öncül sebeplerinden olur. Basit yerli üretim, imtiyaz sahibi Avrupa'nın seri üretimden çıkan ucuz sanayi malları karşısında iflas bayrağı açar. Hemen hemen yüz yıllık bir sürecin sonunda usta-çırak ilişkisiyle ilerleyen zanaat sisteminin çökmesi, yabancı yatırımcıların fabrika açma yarışları, köylünün üzerine binen yüksek vergiler işçi adının daha çok duyulmasını sağlar.

Özellikle 19. yüzyılda, üretimi kişisel becerilerden devralan makineler büyük ölçekli üretim ve yatırımların hazırlanmasını sağlarken işçi kategorisine dâhil ettiği insanların özel yetenekler taşımasını beklemez. Çalışmak için herhangi bir vasfın istenmeyişi, geçim endişesindeki yığınları fabrika işçiliği düşüncesine yönlendirir. Sermayedar / patron / işverenin daha fazla artı değer yaratma kozu olarak elinde bulunan işsizler / iş bekleyenler karşısında mevcut çalışanlar emeği satın alınabilen metaya dönüşerek nesneleşirler. Bu durum işverenin insafına bağlı şekilde her türlü sömürüye açık kitleleri meydana getirir.

Kalkınmanın millî bir mefkûre olarak belirlenmesinin başlangıcını devlet politikasının sanayi, fabrika, üretim, sermaye, sıcak para dolaşımı üzerine inşa edilmesi oluşturur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ancak mecburiyet esasıyla bulunabilen işçiler yıkılmış imparatorluğun enkazından filizlenen Türkiye Cumhuriyeti'nde, yaşamak adına başka çaresi kalmayan kitleler hâlinde her alanda görülürler. Mülki araç gereçlerden yoksunlukları, çoğunlukla yiyecek ekmeğe muhtaç konumları sermayedarların iş akış cetvelinde kârlı ve tek taraflı yapılan sözleşmelerle karşılık bulur. Arz-talebin tüm sektörlerde fırsatçılık şeklinde

yayılan yok edici özelliği, yurtlarından çoktan vazgeçmiş kişilerin aynı işte daimi çalışamayacaklarını fark etmelerine, dolayısıyla ailenin tüm bireyleriyle çalışma hayatına girmelerine sebebiyet verir. Bu bağlamda kadınlar ve çocuklar istihdamda kullanılmaya başlanır. “Toplumsal düzen, onları gerekli durumlarda, genellikle de fiziksel/bedensel olarak kullanır; onların ruhsal durumları, düşünceleri önemsizdir.” (Eliuz, 2009: 53). Türk toplumunda var olmayan sınıflı yapı kapitalist ağin hüküm sürmeye başladığı dönemlerden itibaren kendisini ekonomik kazancın şekillendirdiği, hayat şartlarıyla belirlenen yapısal farklılık olarak gösterir. Paranın otorite, sömürü simgesi vazifesi beraberinde yeni ahlaki kabulleri getirir. Bunlardan en önemli olanı ise çalışan kadının haz nesnesi olarak kullanılmasında sakınca görmeyen anlayıştır. “Biyolojik farklılığın, derin ve boyutlu bir toplumsal farklılığa dönüşmesi ile her anlamda kadın, ikincilliğe zorlanır ve “kadınlık kurgusu, ‘ötekilik’ özelliğine sahip hâle gelir” (Eliuz, 2011: 222). Endüstrileşmeyle meta düzeyine indirgenen insanlık ahlaki çöküntüyle “anlam duygusundan kopma “deneyimi” (Donovan, 2010: 134) yaşayarak ücreti ödenen, kaliteli yaşam hakkı bahşedilen, buna karşılık değerleri elinden alınan kimliğe büründürülür. Marksist terminolojideki adlandırmasıyla “makinenin eklentisi hâline” dönüştürülen insan, kadın rolünde, patronun özel mülkiyetinin farklı bir biçimi olarak tezahür eder.

Batı'nın, oluşum şartları göz ardı edilerek gelişmişlik ve medeniyetin timsali olarak görülmesi, alafranga yaşama duyulan özenti, bilhassa Tanzimat Dönemi romanlarında kendini kılık kıyafetle girişilen yenilik hamlelerinin eleştirisi şeklinde gösterirken ilerleyen süreçte, toplumcu gerçekçiliğin hakim olduğu yıllara ait eserlerde, ‘baba’ görünümündeki ‘usta’dan ‘kapitalist patron’a dönüşümle gelen iş ilişkilerinde yaşanan değişim ve hayatta kalma savaşı veren işçiler üzerinde durulur. 1937 yılında yayımlanan *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* romanında İstanbul, Ankara, Zonguldak şehirlerinde patronlar, bürokratlar, işçiler üçgeninde yaşanan toplumsal çözümlüştür kesitler sunulur. “Romanda çok etkili bir biçimde emekçilerin yaşam koşulları ile emek ile cinsellik açısından çifte sömürüye uğrayan emekçi kadının acıklı yaşamöyküsü işlenmektedir.” (Tilbe ve Tilbe, 2015: 213). Değişen ekonomik düzen içinde, işçi kimliğiyle ev dışına sürüklenen kadın, insani özün dışlandığı bir sistemde tutunma mücadelesini başlatır.

2. Çalışan Kadın Görünümleri

Eserin kadın karakterleri eril tahakküm tarafından kuralları belirlenmiş çalışma hayatında kendilerine yer edinmek isterlerken, emek güçlerinin satın alınması haricinde kişisel hazların giderilmesi için de sömürü nesnesine dönüştürülürler. “Dikkati çeken kadınların maddi sıkıntı içinde olmaları ve yaşamlarını devam ettirecek geliri ancak bedenlerini kullanarak kazanabilmeleridir. Yoksulluk ve erkek güvencesinin / koruyuculuğunun eksikliği kadınları

'kötü yol' olarak nitelenen bir yaşam tarzına sürükler. Kadının bu aşamada başka çıkar yolu yoktur." (Eliuz, 2009: 72). Açık bir şekilde ahlaki çöküntünün sindiği toplumsal yaşamda kadının seçme hakkı 'düşkünlük' ya da 'ölüm' üzerine kurgulanır: "*Büyük harbin sonu, dünyayı sosyal bir bozguna uğratmıştı: Harbin dul bıraktığı kadınlar; babasız, kardeşsiz kızlar; yaşayabilmek için Beyoğlu'nun dansinglerinde, barlarında, erkeklerle kucak kucağa hora tepiyorlar; gizli, açık kerhanelerin pis kokulu yataklarında etlerini satıyorlardı. Geçim zordu. Fuhuş boldu.*" (s. 30).

Romanda başkışı Yıldız'ın hayatı konu edinilirken Yıldız'ın çeşitli vesilelerle tanıştığı sekiz kadın -Melek, Serap, Zahide, Fifi, Nurten, Sabiha, Müzehher, Cavidan- üzerinden ötekileştirme görünümleri sunulur. Yıldız'ın kocası Osman'ın, karısının çalışmak zorunda kaldığı dönemlerde içini kemiren düşünceleri aslında çalışan tüm kadınlar için ortak yazgıdır: "*İş hayatına atılan bir kadının nefret ve istikrahla karşılaştığı, alınına tereddütsüz; "Düşmüş!" damgası vurulduğu bu memlekette, Yıldızı maddeten de istismara kalkışmıyacak kadar temiz yürekli bir patron, bir direktör bulunabilir mi? HAYIR.*" (s. 124).

Esere verilen isimde de kadınları cinsel yönleriyle çağrıştıran mitolojik kahraman Afrodit kullanılır: "Babil dönemindeki kadınların, kendilerini Tanrının temsilcisi olarak sayılan rahiplere vermek zorunda kalmalarına bir gönderge yaparak, günümüzdeki kadınların bedensel ve ruhsal olarak, kapitalist zengin iş çevrelerince nasıl sömürüldüğünü ve kötüye kullanılarak fuhuşa sürüklendiğini okura sezdirmek için romana böylesine ilginç bir ad verir." (Tilbe ve Tilbe, 2015: 193). İsim-içerik uyumunun sağlandığı eserdeki kadınları, düşkünleştirilme nedenleri bağlamında, genel olarak iki ayrı grupta değerlendirmek mümkündür: *Çaresizliğin Düşürdüğü Kadınlar* ve *Düşkünlüğü Bilinçli Olarak Tercih Eden Kadınlar*.

Çaresizliğin Düşkünleştirdiği Kadınlar

Toplumsal çözülüşü tetikleyici başat unsur geçim sıkıntısı olarak ifade edilen ekonomi temellidir. Türk toplumunda kadının iş hayatına girişi bilinçli bir öze dönüş, farkındalık hareketi olmanın ötesinde geçim kaygısının getirdiği bir zorunluluktan ileri gelir. Ekonomik özgürlüğe erişmemiş ailelerin daha iyi yaşam hayaliyle kızlarını zengin, yaşça büyük erkeklerle evlendirmeleri, anne-baba ya da kocanın yaşlılık, sakat kalma, ölüm vb. sebeplerle koruyuculuk vasfını kaybetmeleri, kadınların ötekileşme serüvenlerinin hazırlayıcısıdır. Collette Dowling (1998: 54) evliliğin temel görünümünü "kurtuluşumuzun başkasına bağlanmaktan geçtiğini söyleyen mit, ayrıca, sonsuza kadar çalışmamız gerekmeyeceği yolundaki gizli bir mesajı da birlikte taşımaktadır." cümleleriyle açıklar. Güvenli, kurtarıcı liman vazifesindeki evlilik kadın için bireyleşmenin ilk basamağı olmalıyken toplumun değişen değer yargıları dolayısıyla nesneleştirme, pasif hâle getirme, kapatılma, boyun eğdirme özelliklerinde görünür. "Kadın,

pratik anlamlar dizgesi olan geleneğin kendi aleyhine şekillenen yaptırımlarına teslimiyet dışında bir çıkar yol bulamaz” (Eliuz, 2009: 105). Sadece evlenmeye değil iş hayatının gerektirdikleri içinde patrona da teslim olan kadınlar işçi veya hayat kadını ayrımı gözetilmeksizin sağlıklı olmak zorundadırlar. Roman içerisinde örnekleri verilen kadınlardan verem olanlar fabrika, büro vb. yerlerdeki işlerinden, cilt rahatsızlığı / farklı hastalığı ortaya çıkanlar hayat kadınlığından men edilirler. Dolayısıyla yalnızca sağlıklı kadınlar egemen kuralların sağladığı ölçüde hayatlarını sürdürebilirler. Bu doğrultuda roman karakterlerinden Yıldız, Melek, Serap, Zahide, Cavidan ve Fifi gerek evlendirmeye gerek korunma durumunun ortadan kalkmasıyla çaresiz şekilde düşkünlüğe boyun eğenlerden olurlar.

Hariciye memurunun kızı olan başkışı Yıldız, henüz bebek iken ailesiyle Almanya'dan dönerken tren kazasında anne babasını kaybeder. İstanbul'da amcası Kerami ve yengesi Sabiha tarafından bakımı üstlenilir. On altı yaşında onuruna dokunulan bir gün evden kaçır. Bir avukatın yanında sekreterliğe başlar. Avukatın metreslik teklifini reddederek dokuma fabrikasına amele olarak işe girer. Fabrikada tanıştığı Osman ile evlenir. Bu, aşktan çok dostluğun, dayanışmanın, korunma güdüsünün getirdiği evlilik olur. “Kocaya varış, geleneksel normların baskısını aralama çabasının göstergesidir. Aksi takdirde toplumsal süreç içinde varlık göstermeleri, birey olmaları olanaksızdır.” (Eliuz, 2009: 47). Çalışma hayatının kadınlar için tehlikelerle dolu olduğunu bilen Osman, Yıldız'ı çalıştırmayıp evin geçimini kendi üzerine alır. Kanaatkâr yaşamı iyice benimsemiş olan Yıldız, fabrikada iş kazası geçirip çalışamayacak duruma gelen Osman'ın tedavi ve bakım masrafları için Nüzhet'in yanına giderek yardım ister. Yardım istediği yerde tacizle karşılaşarak bedeniyle karşılık öder: “*Bu ne yardım, ne bir sadakadır. Bu onun etinin kirasıdır. (...) Meleğe göre, Yıldızın kocasına ihaneti, zengin direktöre –istemiyerek de olsa- kendini verişi mubahtır. Bütün bütüne aç ve açıkta kalacaktı çünkü...*” (s. 61).

Yıldız, Melek'in yardımıyla fabrikaya tekrar işçi olarak yazıldıktan sonra kocasının geçirdiği iş kazasını patronuna anlatarak, Osman'ın tazminatıyla birlikte kendi ücretinin de artırılmasını talep eder. Ancak Yahudi patron bu isteklerin karşılığında Yıldız'a metreslik teklif eder. “*..kör kocasına, ona yaşamak hakkını bağışlaması için Yıldızın kendini feda etmesi, patronunun kucağına atılması lâzımdı.*” (s. 72). Yıldız'ın ret cevabı vermesi çalışma şartlarının daha ağır ücretinin daha düşük hâle getirilmesiyle son bulur. Bir önceki yıldan kalan yol parasını vermediği için Osman ile ilgili otuz bir günlük tevkif kararı çıkar. Geçim sorumluluğunu üstlenen bir kadın olarak Osman'ın hapis cezasını ödeyecek parayı bulması, kendisinin ve doğacak çocuğunun geleceğini kurtarabilmesi adına başka çaresi kalmayan Yıldız metresliği kabul eder. Artık fabrika bürosunda sekreterdir: “*Kör kocasını, Osman'ı*

hapishaneden kurtarmak için yapacak başka bir şey kalmamıştı. Kızıl suratlı Yahudi patronun bütün isteklerini yerine getirdi.” (s. 84).

Fabrika işçileri insanca yaşam adına greve giderler. Onların hakkının verilmesi, çocuk yaştaki kadın işçilerin sömürülmesinin önüne geçilmesi için metreslik yaptığı patronla konuşmak isteyen Yıldız anlayışsız tavırlar ve hakaretler karşısında sinirlerine hâkim olamayıp adama saldırır. Bundan sonra yaşanan süreçte Yıldız sekreterlik ya da işçilik yapamayacağını anladığında aşamalı olarak kendini ortaya sürer: “..ona iş vermek isteyen patron yalnız kafasının ve elinin hünerine kanmıyor, etinin de zevkine varmak istiyordu. (...) Elinin emeği ve alınının terile kazanmak imkânının kalmadığını gören Yıldız, işte bundan sonradır ki, dişiliğini pazara çıkardı.” (s. 106-107).

Yıldız okul arkadaşı Müzehher ile karşılaşır. Ankara’ya kadın gönderen gizli bir teşkilatın yöneticilerinden olan Müzehher, Yıldız’ı ikna eder. Yıldız artık teşkilatın yönlendirdiği bilhassa bürokratların cinsel haz nesnesi olarak kullanılır. Bir ihbar ile yakalanıp dispansere sevk edilen Yıldız hastalıklı olduğu gerekçesiyle hayat kadınlığından men edilir. “Devletin görüşüne göre, fuhuş bir ticaret işidir. Fahişe, vuslat pazarında ticaret yapan “esnaf”, erek “müşteri”dir. Ticaret hayatında müşterinin aldatılmaması için esnafı kontrole tabi tutan devlet, esnafın da hukukunu düşünür.” (s. 150). Zonguldak’a gidip pavyon şarkıcısı olarak hayatını sürdürür.

Yoksul bir ailenin kızı olan Melek kız muallim mektebinin öğrencisidir. Kendini babasının omuzlarında yük olarak hissetmesi, sefaletten bir boğaz daha eksilmesi amacıyla ilk kısmetiyle evlendirilir: “İlk kısmetinin belki fazla kusuru vardı. Fakat, bütün bu kusurları onlara hoş gösterecek kadar muhtaçtılar.” (s. 55). Tapuda memur olarak görev yapan kocası sudan sebeplerle ilk karısını boşamış orta yaşlı bir adamdır. Melek’e karşı hoyrat davranışlarda bulunup her fırsatta erkekliğini vurgulayarak yaptıklarını haklı çıkarma gayesindedir: “Ben erkeğim -dedi- erkek her istediğini yapabilir...” (s. 56).

Alkole, aldatılmaya, kaba davranışlara, aşağılanmaya daha fazla dayanamayan Melek boşanmak ister; ancak gerekçelerini ispata dayandıramaması elini kolunu bağlar. Avukatın sunduğu tek öneri olan aldatmayı önce kendine yediremese de tahammül sınırının aşılması kocasına yakalanacak şekilde aldatma planı hazırlayıp uygulamasına yol açar. Rezilce yaşanan boşanma sonunda annesine inme inen, baba evine alınmayan Melek düşkün hayat kadınlığına sürüklenir. Yaşadığı cilt rahatsızlığı ile hayat kadınlığından fabrika işçiliğine geçer. “...fena bir cilt hastalığı neticesi çirkinleşince, zoru zoruna bir fabrikaya kapağı atabildi.” (s. 60). Ustabaşı ve kontrolörlerin zaman zaman gönlünü yaparak işçiliğe devam etmesi sağlanan Melek,

Yıldız'ın fabrikaya girmesine yardımcı olur. Yıldız'ın metreslik, hayat kadınlığı sürecinde Osman ve oğlu Engin'in bakımını üstlenir.

Fabrikada çıkan işçi ayaklanmasında hedef olarak gösterilen Yıldız, Melek'in yardımıyla kurtarılıp Serap ve babasının kaldığı evde iyileştirilir. Lise öğrencisiyken arkadaşlarının giyimi, yaşayışı karşısında eziklik hisseden Serap, sefil hayattan kurtulmak, ailesinin geçimine katkı sağlamak amacıyla gazetede rastladığı dolgun ücretli daktilograf ilanına müracaat eder. Sevimli, kibar, ağabey gibi yaklaşan patronu altıncı gün Serap'a sahip olur: *“Üçüncü gün, makinede mektup yazdırırken, patronun kucaklar gibi omuzlarını tutuşunu tuhaf buldu. Altıncı gün, kibar adam, bütün foyasını meydana vurdu.”* (s. 92). Artık metres olarak işverenin hizmetinde bulunan Serap, geçimini lüks içinde sağlayabilir. Fakat işteki dördüncü ayında yakalandığı verem nedeniyle kovulur.

On altı yaşlarında, nişanlı bir fabrika işçisi olan Zahide, Sakallı adını verdikleri kontrolörün kalemleri temizlemek, makineleri yağlamak bahanesiyle hafta tatillerinde alıkoyduğu, gönlünü hoş etmesini istediği kadınlardan olur: *“Hepsi de biliyorlar ki, kalemleri temizlemek, makineleri yağlamak bahanesile alakonulan, sakallı kontrolün hayvanca isteklerini yerine getirmeğe mecburdur. (...) Bu fabrika; kerhaneye, hastaneye, mezara giden yolların en kestirmesiydi. (...)Hakkını, emeğini elinden alan fabrika, demek şimdi namusunu, genç kızlığını da çalacaktı.”* (s. 79). Kontrolörün kırbaçıyla atacağı dayak ve işten atılma korkusu ile namusunun kirletilmesine çaresiz müsaade eden Zahide, yaşadığı travmadan sonra intihar eder: *“Burada kadın dövülür. Burada kadına söverler. Şikâyet edemezsiniz: Hele bir edin! İşinizden, ekmeğinizden olacağınız muhakkaktır. Hem, dayağı birçok gözün önünde yeseniz de, hâdisenin tek şahidini bulamazsınız. Susacaksınız: Size sövecekler... Susacaksınız: Size dövecekler... Sokaklara atılmamak, aklıktan köpekler gibi gebermemek için susmanız lâzımdır.”* (s. 77)

Sonradan fakirleşen bir ailenin kızı olan Cavidan ailesinin eski günlere dönüş umidiyle kendisini babası yaşındaki fabrikatöre âdeta satmasına ses çıkaramaz. Erkeklik kudretini yitirmiş kocasının onurunu kurtarmak adına gittiği doktorla birlikte olur. Olayın duyulması neticesinde boşanırlar. Müzehher'in Cavidan'ın yaşadıklarıyla ilgili sarf ettiği sözler uygun olmayan evliliklerde yaşanan aldatmaların kadın lehine çözümü üzerinde odaklanır: *“Cavidan da, daha evliliğinin ilk haftasında kocasını aldattı. Bunda kızcağzın kabahati ne? Cavidanı karı olarak seçmekle, takınacağı boynuzları pinpon kendi hazırlamıştı.”* (s. 111). Düşkün hayata adım atan Cavidan Müzehher ve ekibinin Ankara'ya sevk ettiği kadınlardan olur.

Fethiye'de yaşayan Rum balıkçı ailesinin kızı olan Fifi anne babasının ölümünden sonra bakımını üstlenen akrabası tarafından henüz on yaşındayken tacize uğrar. İstanbul'da başka bir akrabasına sığınan Fifi on üç yaşında sevgilisiyle dolaşırken zabıta tarafından önleri kesilir.

Dispansere gönderilen Fifi burada kadın ticareti yapan kişi tarafından kandırılarak hayat kadınlığına sürülür.

Örneklere de görüldüğü üzere birinci gruba alınan kadın karakterler ilk aşamada bireyleşme adına mücadele vermek isterler. Evliliklerini bitirerek nesne kadın görünümünden sıyrılıp ayakta durduklarını gösterebilmek, okulu terk ederek ailenin sefil hayatını düzeltebilmek, geçimlerini sürdürebilmek gayesi ile iş hayatına girerler. Ancak mevcut çalışma koşullarının sağlıklı, genç, güzel kadınları sömürü üzerine kurulu olması; kadınların düşkünlüğe sürüklenmelerine yol açar. Yaşamak ve yaşatmak adına başka çareleri kalmayan kadınlar mevcut düzeni kabul ederek çaresiz boyun eğerler ve tükeniş sürecinin bir parçası olurlar.

Düşkünlüğü Bilinçli Olarak Tercih Eden Kadınlar

Nurten, Sabiha ve Müzehher'in içinde bulunduğu, romanın ikinci grubunda değerlendirilebilecek kadınlar gerek ailelerinden devraldıkları genetik mirasla gerekse yetiştikleri ortamın genel kabullerini benimsemeleriyle metresliği, sosyetik düşkünlüğü tercih ederler. Bu bağlamda Müzehher'in Yıldız üzerinden çalışan tüm kadınlar adına yaptığı açıklama, düşkünlüğün oluştuğu şartların bir geçim endişesinden kaynaklandığını, makul sebeplerinin bulunduğunu göstermesi açısından önemli bir tezdır: *"İçtimaiyat âlimlerine göre - diye anlatıyordu- "ahlâk âdetleri taayyün eder, âdetler de her zamana göre içtimai zaruretlerden doğar. (...) Kadının geçim sahasında cinsiyetini de kullanması içtimai bir zarurettir ve bir âdet hükmüne girmiş bulunuyor. Yani, Yıldız, senin kör kocanı, çocuğunu süründürmemek için bu hayata sürüklenişini ayıplayamayız."* (s. 109).

Yıldız'ın amcakızı olan Nurten anne babasından teslim aldığı genetik kodlar ile ahlaki yozlaşma ortamlarına alışkındır: *"Haftanın bazı gecelerini, dostunun yatağında geçirirdi. Anası da, babası da bunu biliyorlardı. Ve, pek tabii buluyorlardı şüphesiz..."* (s. 32). Rahat, imrenilecek hayatın sürekli hâle gelmesi arzusu neticesinde bir mühendisin kollarına metres olarak atılan Nurten, kadınlığın kutsallık taşıyan anne vazifesinin uzağında, nesne-cinsel obje olarak kullanılma anlayışının yakınındadır. Yıldız'ın gebe olduğunu öğrendiğinde verdiği tepki bu düşüncenin somut hâlidir: *"Güzelliğini mahvedeceksin, Yıldız (...) Çocuk doğuran kadınları hiç görmedin mutlak..."* (s. 34). Yıldız'ın güzelliğinin farkında olan Nurten'in onu sefil hayatından kurtarma gayesi karşılık bulamaz. Yıldız Nurten'in sosyete de düşkün, metres hayatı yaşamasında annesi Sabiha'yı suçlu bulur: *"Nurten'i sevmez değildi. Bu iyi bir kızdı. Onu hayatın eğri yollarına çıkaran anasıydı."* (s. 34).

Nurten'in annesi, Yıldız'ın yengesi olan Sabiha babasının ölümünden sonra yaşı geçkin Kerami ile evlenir: *"Aristokrat ailelerin pek çok kızları gibi babası ölüp de baskından"*

kurtulunca, kendini sokağa ve ilk rastladığı delikanlının kucağına attı.” (s. 31). Genç erkeklerle flört etmeyi seven Sabiha, Nurten’i de kocasından değil başka bir erkekten dünyaya getirir. Gün yüzüne çıkartılmayan bu gerçek herkesçe bilinir; ancak aile içinde sorun olarak görülmez. Zengin yaşamın kalıcı olabilmesi adına ahlaki yozlaşmayı hayat tarzı hâline getirenlerden olan Sabiha kendi gibi yetiştirdiği kızı Nurten’in erkeklerle birlikte olmasını doğal karşılar.

Hacı Muharrem Efendi’den olma veledizina Hafız Murtaza, aklını çelen bir kadın üzerinden kaptığı hastalığın tedavisi için başka kadınlarla beraber olmaya başlayarak yoldan çıkar. Hafızlıktan Ankara’ya kadın sevk eden teşkilatın kuruculuğuna geçiş yapar. Müzehher, Murtaza’nın kızı ve teşkilatın yöneticilerindedir. Murtaza, insanlara kızını bile peşkeş çekmekten rahatsız olmaz. *“Beni peşkeş çekiyor. Bir insan, ne kadar bayağı olursa olsun, öz kızını böyle çirkin, namussuzca işlerde kullanamaz... (...) Annem bu rezalete vık bile demedi. Menfaatleri müşterekti şüphesiz...”* (s. 133). Müzehher’in annesi de kocası Murtaza ile evlenmeden önce kendi rızasıyla birliktelik yaşar. Murtaza rezil olmamak adına zıfaf gecesi bunu insanlardan gizler. Ancak Müzehher babasının kendisini insanlara pazarlayan tutumuna müsaade eden annesine bir oyun oynar ve hastalık kapmasını sağlar. Hastalık kapan kadın aldatma noktasında suçlu görüleceğinden mahkeme tarafından boşanır. Müzehher annesinden bu yolla intikam almış olur.

İkinci gruptaki kadınların en belirleyici özellikleri çaresizlik içinde çırpınmamaları, sosyete içindeki konumlarını, lüks hayatlarını devam ettirmek adına düşkün rolleri bilinçli olarak tercih etmeleridir. Cinsel obje olarak kullanılmalarına müsaade eden kadınlar toplumdaki yozlaşmanın kaynaklarından. Zira onlar toplumsal çözülüşü hazırlayan yeni değer sisteminde kadını nesne düzeyinde gören anlayışa zemin hazırlayan kişilerdir.

3. Sonuç

Afrodit Buhurdanında Bir Kadın romanıyla yeni kurulmuş bir devletin her alanda başlattığı kalkınma hareketlerinin iktisadi cephesinde oluşan yozlaşma düzeni gösterilmeye çalışılır. Tanzimat yıllarında başlayan alafranga yaşamın boyut değiştirerek ilerlediği bu yıllarda ekonomik cephe, toplumsal çehrenin belirleyicisidir. Ataerkil tahakküm ve kapitalist anlayışın bir araya geldiği ortamda cinsiyetçi yaklaşımı ön gören yeni kabuller âdet, gelenek, mecburiyet esası şeklinde sunulur. Sarsılmaz bir otorite, engel aşırın yardımcı, düzen koyucu, itaat aracı özellikleri taşıyan para ile bütünleşmiş patron / sermayedar / işverenin bunlara ek olarak eril kimliğiyle hareket etmesi kadını meta, nesne seviyesinde görmesinin önünü açar. Ayakta durabilme, tutunabilme, var olabilme adına mücadele başlatan kadın için sadece iki seçenek bulunur: emeğini veya bedenini kiraya vermek.

Ekonomik bağımlılığın kadının bireyleşme serüveninde elini bağlayan bir zincir hâline gelmesi, kurtuluşun evlilikle mümkün olacağı görüşünü ortaya çıkarır. Ancak maddi imkânlarla donatılıp evliliğe hazır hâle getirilmiş erkeklerin kadını yok sayan tavırları zaten kurulamayan aile yapılarının bozulmalarını beraberinde getirir. Koruyucu değerlerini yitiren kadın emeğini kiraladığını düşünse de sömürü düzeninin bedenini de teslim alma arzusu karşısında düşkün bir hayat ya da ölüm arasında kaçınılmaz bir seçime zorlanır.

Bedenini kiraya veren kadınlar ise bilinçli tercih ettikleri yollarında, sosyete de buldukları konumu kaybetmeme gayesi güderler. Lüks hayatın kendilerine bahşedildiğinin farkında olan bu kadınlar, kapitalizm zincirinde halkaların tamamlayıcısı ve sermayedarların yardımcısıdır. Kadının, çalışan / çalışmayan fark etmeksizin, genel çerçevede değerlendirilip cinsel haz nesnesi kimliğinde görülmesine neden olarak ahlaki yozlaşmanın tetikleyicisi konumuna gelirler.

Toplumcu gerçekçi tavır ve natüralist anlayışla oluşturulan eser tezini ispatlama noktasında çoğunlukla abartıya kaçan örnekler sunsa da aksak bir düzen olarak kadının ikincil konumunun çalışma hayatında da sürdürüldüğünü göstermesi ve sorgulamaya açması açısından önemlidir.

Kaynaklar

- DONOVAN, J. (2010). *Feminist Teori*. (Çev. Aksu Bora vd.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- DOWLING, C. (1998). *Sindrella Kompleksi: Çağdaş Kadının Bağımsızlık Korkusu*. (Çev. Selçuk Budak). Ankara: Öteki Yayınevi.
- ELİUZ, Ü. (2009). *Tanzimat Dönemi Anlatılarında Feminist Söylem*. Trabzon: Serander Yayınları.
- ELİUZ, Ü. (2011). Cinsel Kimlik Paniği: Kadın Olmak. *Turkish Studies*, 6/3, 221-232.
- ENİS, R. (2013). *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- TİLBE, A. ve TİLBE, F. (2015). Reşat Enis Aygen'in *Afrodite Buhurdanında Bir Kadın* Adlı Romanında Çalışma İlişkileri: Yazın Toplumbilimsel Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme. *Humanitas*, 5, 187-216.